

Mütareke Döneminde II. Ordu (Yıldırım) Kıtaat-ı Müfettişliği*

The Inspectorship of Detachments of 2nd Army (Thunderbolt) Throughout Period of the Armistice

Mustafa BOSTANCI**

Öz

Mondros Mütarekesi gereği ordular lağvedilince Osmanlı ordusu yeniden düzenlemeye tabi tutulmuş- tur. Anadolu'nun Mütareke'den sonra düşmanlar tarafından işgal edileceğini öngören Osmanlı yöne- ticileri, vatanın kurtarılmasına yönelik olarak ordu müfettişliği teşkilatının kurulmasını kararlaştırmış- lardır. Bu teşkilatının kurulmasıyla, Osmanlı Ordusu görünüşte seferi kadro düzeninden hazeri kadro teşkilatına geri dönmüştür.

Müfettiş olarak atanan kişiler vatanperver ve padişahın ve hükümetin güvenini kazanmış ki- şilerdi. Bu müfettişliklerden birisi de bu dönemle ilgili yapılan çalışmalarda göz ardı edilen Mersin- li Cemal Paşa'nın riyasetindeki II. Ordu (Yıldırım) Kıtaat-ı Müfettişliğidir. Hâlbuki Cemal Paşa da aynı dönemde Mustafa Kemal Paşa ile benzer bir vazifede bulunmuştur ve Mütareke sonrası millet ve memleketin kurtarılması bakımından oldukça mühim bir vazife ifa etmiştir. Üstelik Mustafa Ke- mal Paşa'nın yaptığı işin tarihi süreçteki yerinin ve öneminin kavranması bakımından da II. Ordu Müfettişliği, incelemeye değer bir rol oynamıştır. Merkezi Konya olan müfettişliğin sorumluluk ala- nında İzmir, Konya, Ankara, Kastamonu, Antalya, Kayseri, Eskişehir, Kütahya, Afyon mıntıkası yer almaktaydı. Bu mıntıka, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan tesir bölgesinde bulunması bakımından oldukça önemliydi.

II. Ordu Müfettişliği, vatanın kurtarılmasına yönelik faaliyetlerin yürütülmesinde, sorumlu- luk sahasıyla ilgili olarak güvenliğin sağlanmasında, düzensizliklerin sebeplerinin tespiti ve önlenme- sinde, istihbarat faaliyetlerinde, milli birlik ve bütünlüğün sağlanmasında ve düşmana karşı direniş ruhunun güçlenmesinde çok önemli roller oynamıştır. Bu çalışmada, Mütareke döneminde II. Ordu Müfettişliğinin rolü, özellikle arşiv belgelerine göre aydınlatılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Ordu Teşkilatı, II. Ordu Müfettişliği, Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi, Milli Mücadele.

Abstract

Having been abolished according to the requirements of the Mondros Armistice, Ottoman armies were undergone a re-arrangement. Ottoman rulers who predicted that Anatolia will be occupied by their en- emies soon, decided to found army inspectorship institution aiming at saving the motherland. By means of founding this institution, Ottoman Army apparently passed to a state of peace from a state of war.

* Makalenin Geliş Tarihi: 18.02.2016, Kabul Tarihi: 18.05.2016

Bu makale rahmetli hocam Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz'ın önerisiyle hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
E-posta: mustafabostanci066@hotmail.com

gazi

Akademik
Bakış

93

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

People appointed as inspectors got confidence of the government and the Sultan. One of these inspectorships is the inspectorship of detachments of 2nd Army (Thunderbolt), being often neglected in the studies done for the era, headed by Mersinli Cemal Paşa. Whereas, Mersinli Cemal Paşa did a similar service to Mustafa Kemal Paşa in the same period and during the pro-armistice period, he had done quite an important job. Furthermore, in order to comprehend the place and importance of the work done by Mustafa Kemal Paşa fully, it has got a great importance to grasp the missions done by inspectorship of 2nd Army. Centered in Konya, there were İzmir, Konya, Ankara, Kastamonu, Antalya, Kayseri, Eskişehir, Kütahya, and Afyon regions in its work and influence region. This region was very important for it has been under British, French, Italian and Greek influence areas.

The inspectorship of detachments of 2nd Army had played great roles in carrying out activities to save motherland, in providing security in its responsibility area, in detecting and preventing disorders, in gathering intelligence, in obtaining national unity and coherence, and in reinforcement of the spirit of resistance against the enemy. In this study, primarily explanation and evaluation of the role of the inspectorship of 2nd Army throughout period of the Armistice is aimed under the light of archive documents.

Keywords: Ottoman Army Organization, Inspectorship of 2nd Army, Mersinli Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa, Mondoros Armistice, The Turkish National Struggle.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde çeşitli idari ve askeri birimlerde müfettişlik teşkilatına geçiş, bir ihtiyacın sonunda ortaya çıkmıştır.¹ Osmanlı Ordusunda müfettişlik uygulamasına Mahmut Şevket Paşa'nın Hareket Ordusu ile İstanbul'a hâkim olmasından sonra geçilmiştir. Ordu müfettişliği uygulaması, bundan böyle Osmanlı Harbiye ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetlerinin benimsediği ve olağanüstü durumlarda uygulamaya koyduğu bir yöntem olmuştur. Nitekim Osmanlı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin 9 Temmuz 1910 tarihinde kabul ettiği "Teşkilat-ı Askeriye Nizamnamesi" ile ordu komutanlıkları kaldırılıp yerlerine ordu müfettişlikleri teşkil edilmiştir. Öte yandan, sefer ordusunda eski teşkilat yürürlükte bırakılmıştır. Kara ordusunun yanında, iç güvenliği sağlamakla görevli bulunan jandarmada da bir müddet sonra müfettişlik teşkilatına geçilmiştir. Böylece Osmanlı ordusunun nizamiye birlikleri I., II., III. ve IV. ordu müfettişliklerine bağlanmıştır. Ordunun redif birlikleri ise 57. Redif Tümeni'ni

1 Devletin siyasi, adli, mali, iktisadi ve sosyal problemlerle karşılaşması durumunda müfettişlik uygulaması gündeme getirilmiş, önce Balkanlar'da Doğu Rumeli Vilayeti, bu idari oluşum ardından da Rumeli Umum Müfettişliği teşkil edilmiştir. Bu konuda bkz. Mustafa Alkan, "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umum Müfettişliği(1902-1908)", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, S.1, Mart 2015, Beşeri Bilimler Sayısı, s. 242-255. Ayrıca Ermeni Meselesiyle ilgili olarak II. Abdülhamit döneminde müfettişlik uygulaması gündeme getirilmiş, Doğu Anadolu meselesini de incelemek üzere Müşir Şakir Paşa fevkalade yetkilerle müfettiş olarak görevlendirilmişti. Yine Şarki Anadolu Islahatına yönelik olarak da biri Polonyalı, diğeri Hollandalı iki genel müfettiş tayin edilmişti. Bu konuyla ilgili bkz. Erdem Karaca, "Hüseyin Cahit Yalçın'ın Kaleminden Şarki Anadolu Islahatı(1913-1914)", *Gazi Akademik Bakış*, C.4, S.7, Kış 2010, s. 165-175 ve "Ahmet Ağaoğlu'nun Kaleminden Şarki Anadolu Islahatı(1913-1914)", *Gazi Akademik Bakış*, C.3, S.6, Yaz 2010, s. 15-26, Mustafa Bostancı, "Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Vilayat-ı Şarkıye Islahatında Rusya'nın Tutumu ve Ermenilerin Beklentileri", *Yeni Türkiye*, Eylül-Aralık 2014, S.61, Ermeni Meselesi Özel Sayısı II, s. 1214-1227.

de içine alacak şekilde 6 redif müfettişliği halinde yeniden teşkilatlanmıştır. Böylece 1910 yılında hazırlanıp 1911 yılında kabul edilen nizamname ile dört ordu müfettişliği ve bağımsız tümen teşkilatı şeklinde yeniden tanzim edilmiştir. Bu düzenleme daha ziyade barış dönemi düzenlemesi şeklinde idi.²

Osmanlı Hükümeti, Balkan Savaşları'nın ardından, Üçlü İttifak ile Üçlü İtilaf devletleri arasındaki gerginliği de göz önünde bulundurarak, Almanya'dan kara kuvvetlerinin, İngiltere'den de deniz kuvvetlerinin modernizasyonu için askeri katkı istemiştir. Ancak Alman Askeri Heyeti'nin İstanbul'a gelmesi ve I. Ordu Kumandanlığı görevine Liman von Sanders'in atanması üzerine Rusya, Boğazlar konusundaki hassasiyeti dolayısıyla meseleyi uluslararası bir soruna dönüştürmüştür. Kararlı tutumunu değiştirmeyen ve sadece kısmi bir takım görev revizyonları yapan Osmanlı Hükümeti, ıslahat çalışmalarını her şeye rağmen yürütmüştür.³

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine sefer durumuna geçen Osmanlı ordusunda müfettişlik teşkilatına son verilmiştir. Ordu komutanlıkları yeniden teşekkül etmiştir. Bu yeni ordu kuruluşu savaşın sonuna kadar devam etmiştir. I. Dünya Harbi'nin sonlarına doğru bir takım düzenlemeler yapılması yolunda çabalar sarf edilmiştir. Bunlardan birisi de Enver Paşa'nın yapmak istediği bir düzenleme idi. Erkan-ı Harbiye Reisi bulunan Enver Paşa'nın 29 Ağustos 1918 tarihli bir teklifi ile Osmanlı ülkesi, askeri ve mülki olmak üzere ikiye taksim edilmiştir. Dış tehditlerin etkisini azaltmak, ülke bütünlüğünü korumak amacına yönelik olan bu mülki taksimat, geçici bir çare olarak düşünülmüş fakat hedefine ulaşamamıştır.⁴

Mondros Mütarekesi hükümleri gereği orduların lağvedilmesi, kuruluş ve kadrolarının yeniden düzenlenmesi zaruretini ortaya çıkarmıştır. Anadolu'da ve Trakya'da toplanan 9 kolordu ve bunlara bağlı 20 tümendenden ibaret olan ordu, yeniden bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Hükümet bu sırada İstanbul'da toplanmış bulunan genç ve muktedir komutanların Anadolu'da etkin görevlere atanarak buralarda asayişin sağlanmasını düşünmüştür. Ordu müfettişliklerinin kurulması ise, orduların lağvedilmesi ile görevlerinden alınarak İstanbul'da toplanmış bulunan üst rütbeli komutanların yeniden aktif vazifeye atanmaları için hazırlanmış büyük bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.⁵

Ordu Müfettişliklerinin Kurulması ve Müfettişliklere Verilen Vazifeler

Mili Mücadele döneminde Mustafa Kemal Atatürk'ün ordu müfettişliği görevine atanması önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü O'nun maiyeti ile birlikte

2 Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, TTK, Ankara, 2001, s. 102-103.

3 Erdem Karaca, "Türk Basınında Alman Askeri Islahat Heyeti Meselesi (1913-1914)", *Gazi Akademik Bakış*, C.5, S.9, Kış 2011, s. 203.

4 Türkmen, a.g.e., s. 103.

5 Türkmen, a.g.e., s. 104.

Gazi

Akademik
Bakış

95

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

Samsun'a çıkışı ve sonrasındaki faaliyetleriyle devam eden süreç, Türk İstiklal Harbi'nin zaferle sonuçlanarak vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığının sağlanmasında belirleyici olmuştur. Ancak gerek bu dönemle ilgili çalışmalarda gerekse Mustafa Kemal'in IX. Ordu Müfettişliği'ne atanmasına⁶ ait hususlarda başka önemli atamaların da aynı sürecin bir parçası olarak aynı dönem ve aynı koşullar içinde gerçekleştiği genellikle göz ardı edilmiştir. Mondros Mütarekesi sonrasındaki ağır şartlarda görülen lüzum üzerine ihdas edilen ordu müfettişliklerinden bir tanesi Mustafa Kemal'in atanmasıyla bilinen müfettişlik idi. Bunun dışında da ordu müfettişlikleri ve ordu müfettişleri bulunmaktaydı. Bunlardan biri Fevzi Çakmak Paşa'nın atandığı I. Ordu Müfettişliği, diğeri ise Mersinli Cemal Paşa'nın atandığı II. Ordu Müfettişliği idi.⁷

1919 yılı Nisan ayının sonlarına doğru gerçekleştirilen Müfettişlik Teşkilatlanması Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti tarafından kabul edilmiştir. 30 Nisan 1919 tarihinde de Harbiye Nezareti'nin tasdikinden geçmiştir. Aynı tarihte Padişahın da, müfettişlik teşkilatına geçilmesi hakkındaki iradesi çıkmıştır. Buna göre irade hükümlerinin yürütülmesi vazifesi Harbiye Nezareti'ne verilmiştir. Harbiye Nazırı Şakir Paşa, hazırladığı talimatnameleri 6-7 Mayıs 1919'da ordu müfettişlerine tebliğ etmiştir. Böylece müfettişlik teşkilatı resmen kurulmuş oldu.⁸

Atanan Müfettişlerin görev bölgeleri şu şekildeydi:

Birinci Ordu Kıtaat-ı Müfettişliği: Merkezi İstanbul olan Müfettişlik, Yirmi beşinci, Birinci ve On dördüncü Kolordulardan oluşmaktadır. Mıntıkası bütün Rumeli ile Anadolu'dan Üsküdar, İzmit ve Bolu livalarını, Hüdavendigâr (Bursa) vilayetiyle Balıkesir ve Çanakkale mutasarrıflığını ve muvakkaten İzmir-Afyonkarahisar hattının şimalinde İzmir vilayeti kısmını havidir. Merkezi Konya olan İkinci Ordu Müfettişliği⁹: On İki ve Yirminci Kolordularla On Yedinci Kolordudan mürekkeptir. Mıntıkası İzmir Vilayeti, Muğla, Antalya, Silifke, Afyonkarahisar, Kütahya, Eskişehir, Niğde, Kayseri müstakil mutasarrıflıklarını, Konya, Ankara, Kastamonu vilayetlerini, İzmir vilayetinin İzmir, Afyonkarahisar hattı hariç cenubundaki kısmı ihtiva etmektedir.

6 Mustafa Kemal Paşa'nın IX. Ordu Müfettişliğine atanmasıyla ilgili bkz. Salim Koca-Semih Yalçın, "Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine Tayininde Osmanlı Genelkurmayının Rolü", *Atatürk Araştırma Merkezinin Dergisi*, C.X, S. 29, Temmuz 1994, s. 401-416; Ahmet Semerci, "Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Kıtaat-ı Müfettişliğine Tayini", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C.97, S.191, s. 95-106.

7 Vahdet Keleşilmaz, "Belgelerle Mustafa Kemal Paşa'nın Ordu Müfettişliği", *Sakarya Zaferi ve Haymana III*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayın No: 51, Ankara, 2015, s. 13.

8 Türkmen, a.g.e., s. 105.

9 Önceleri Yıldırım Kıtaat-ı Müfettişliği olarak isimlendirilen bu müfettişlik, sonradan II. Ordu Kıtaat-ı Müfettişliği olarak isimlendirilmiştir.

Üçüncü Ordu Müfettişliği¹⁰ ise merkezi Samsun olmak üzere, On Beş ve Üçüncü Kolordulardan mürekkeptir. Mıntıkası Sivas, Trabzon, Erzurum, Van vilayetleriyle Canik Mutasarrıflığını ihtiva eylemektedir.

Ayrıca Nezarete bağlı kolorduların hudutları da belirlenmiştir. Buna göre; On dördüncü Kolordu Karargâhı Balıkesir'den Bandırma'ya nakil olunacak ve bu kolordunun emrine kendi fırkalarından başka İzmir'in işgali dolayısıyla kolordusundan ayrı düşmüş bulunan Elli Altıncı Fırka yani İzmir, Afyonkarahisar hattının üzerinde ve şimalinde bulunan kıtaat da verilecektir. Altmış Birinci Fırka Karargâhını ve daha bir alayını İzmir'e nakledecektir. On Yedinci Kolordu Karargâhı Aydın'da tesis edilecek ve İzmir Afyonkarahisar'ı hattı cenubundaki kıtaat ve mıntıkasına kumanda edeceklerdir. On üçüncü Kolordu mıntıkası Bitlis, Diyarbekir, Mamuret-ül-Aziz (Elazığ) Vilayetleriyle Urfa, Maraş, Elbistan ve Ayntab(Antep) müstakil mutasarrıflıklarını ihtiva etmektedir.¹¹

Mustafa Kemal Atatürk'ün milli mücadeleyi zafere ulaştıran kişi olmasından dolayı öne çıkması doğal olarak onun görevi ile ilgili çalışmaların daha fazla ilgi görmesine ve tercih edilmesine sebep olmuştur. Bunun aksini düşünmek şüphesiz doğru olmaz. Fakat Mondros Mütarekesi sonrası dönemin şartlarını yeterince anlamadan ve bu dönemde millet ve memleketin içinde bulunduğu zor şartlara bakmadan değerlendirmeler yapmak uygun olmayacaktır. Mustafa Kemal'in yaptığı işin tarihsel süreçteki yerini ve önemini daha iyi anlamak için müfettişliklerle ilgili yetki ve görevlendirmeleri birlikte düşünmek elzemdir. Yalnızca Mustafa Kemal'in görev ve yetki sahasına bakarak yapılacak değerlendirmeler eksik kalır. Diğer ordu müfettişlerinin görev ve yetkileri Mustafa Kemal'inkine özü itibarıyla benzer niteliktedir.¹² 22 Mayıs 1919 tarihli Ordu Müfettişlikleri Hakkındaki Talimat yazısına göre müfettişliklerle On üçüncü Kolordu'nun görev ve yetkileri şunlardı:

Müfettişlik ve kolorduların vazifeleri yalnız askeri olmayıp aynı zamanda mülkidir.

1- İşbu müşterek vazifeler şunlardır:

a)Mıntıkada asayiş-i dâhiliyenin iade ve istikrarı ve bu asayişsizliğin esbab-ı hudusunun tespiti.

10 İlk önce IX. Ordu Kıtaat-ı Müfettişliği olarak isimlendirilen bu müfettişlik, sonradan III. Ordu Kıtaat-ı Müfettişliği olarak isimlendirilmiştir. Geniş bir mıntika dâhilinde hem asayiş-i umumiyyeyi temin ve hem de askeri ve mülki teftiş vazifesiyle mükellef tutulan IX. Ordu Kıtaat-ı Müfettişliğinin daima seyyar bir halde bulunması ve bu müfettişlik karargâhının vazifesinin devamı müddetince harp karargâhı halinde telakki edilmesi kararlaştırılmıştır.(Gn. Kurmay ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu:14, Gömlek:74. Bundan sonra arşiv adı verilmeyecektir. İSH: İstiklal Harbi Koleksiyonu, K: Kutu, G: Gömlek, anlamında kullanılacaktır)

11 İSH, K:14, G:102AB; K:21, G:26.

12 Keleşyılmaz, a.g.e., s. 13-14.

Gazi

Akademik
Bakış

97

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

- b) Mıntıkada ötede beride bulunan esliha ve cephanenin bir an evvel toplattırılarak münasip depolara ithali.
- c) Bütün memleketin yekpare bir kitle halinde ve Hilafet-i Kübra etrafında cem'i.¹³
2. Müfettişlik ve kolorduların balada ta'dad ve edilen vezaifi tedvir için vereceği bi'l-cümle talimatı mıntıklarında bulunan vilayetlerle mutasarrıflıklar doğrudan doğruya ifa edeceklerdir.
3. Müfettişlikler ve kolordular kendi mıntıkları civarlarındaki asayiş vesaire işleri için doğrudan doğruya civar kolordu ve müfettişliklerle muhabere edeceklerdir.
4. Müfettişlik emrinde bulunan kolordular harekât ve asayiş hususâtında doğrudan doğruya müfettişliklere, muamelat-ı cariyeye yani muamelat-ı zatiye, kuvve-i umumiye vesaire gibi hususatta kemafi-s sabık Hariciye Nezaretiyle muhabere edeceklerdir. Fırka veya mıntika kumandanlığı veya bir vazife-i hususiyeye tayin edilecek zabitanın tayin veya tebdilleri müfettişliğin muvafakat veya talebiyle olacaktır. Mahaza sair hususâtça lüzum ve menfaate göre müfettişliğin verdiği talimatı kolordu kumandanlıkları aynen tatbik edeceklerdir.¹⁴ On üçüncü Kolordu müstakilen nezarete merbut olmak üzere mütebaki sekiz kolordu üç müfettişliğe taksim olunmuştur.¹⁵

Osmanlı Ordusunun memleket dâhilinde müfettişliklere taksimi ve bu müfettişliklerin mıntika ve vazifeleri ve cihet-i mülkiye ile suret-i temaslarına dair talimat sureti ise şu şekildedir:

IX. Ordu Müfettişliği: Müfettiş: Mirliva Mustafa Kemal Paşa.

XV. Kolordu: Kumandanı: Mirliva Kazım Karabekir Paşa Mıntıkası: Van, Erzurum, Trabzon Vilayetleri.

III. Kolordu: Kumandanı: Miralay Refet Bey Mıntıkası: Sivas vilayeti, Cank Mutasarrıflığı.

Yıldırım Kıtaatı Müfettişliği: Müfettiş: Mersinli Cemal Paşa.

XX. Kolordu: Kumandanı: Mirliva Ali Fuat Paşa. Mıntıkası Ankara, Kastamonu vilayetleriyle Eskişehir Kütahya, Afyonkarahisar müstakil mutasarrıflıkları.

57. Fırka Kumandanı: Miralay Şefik Bey. Mıntıkası Aydın vilayetinden İzmir-Afyonkarahisar Şimendifer hattının cenup aksamı, Konya Vilayetinden Isparta Sancağı, Antalya müstakil mutasarrıflıkları.

Birinci Ordu Müfettişliği: Müfettişi: Ferik Fevzi Paşa.

13 Bu madde İSH, K:14, G:102AF'de yer almaktadır.

14 İSH, K:14, G:102 ve 102A, 102AD,102AE.

15 İSH, K:14, G:102AF.

XIV. Kolordu: Kumandanı: Mirliva Yusuf İzzet Paşa. Mıntıkası: Bursa Vilayeti, Aydın Vilayeti, İzmir-Afyonkarahisar şimendifer hattının şimal aksamı, Balıkesir, Biga müstakil mutasarrıflıkları, Silivri, Çorlu, Keşan, İnöz (Enez) hattının cenup kısmından Rumeli mıntıkası.

I. Kolordu: Kumandanı: Miralay Cafer Tayyar Bey, Mıntıkası: Çatalca Mutasarrıflığı ve Silivri, Çorlu, Keşan, İnöz hattı şimalindeki Edirne Vilayeti aksamı.

XV. Kolordu: Mıntıkası: İstanbul Vilayeti, İzmit, Bolu müstakil mutasarrıflıkları

XIII. Kolordu: Kumandan Vekili: Miralay Cevdet Bey. Mıntıkası: Bitlis, Diyarbakir, Mamuratülaziz vilayetleriyle Urfa, Maraş müstakil mutasarrıflıkları.¹⁶

II. Ordu (Yıldırım) Kıtaat-ı Müfettişliği

II. Ordu (Yıldırım) Kıtaat-ı Müfettişi Mersinli Cemal Paşa idi. On İki ve Yirminci Kolordularla On Yedinci Kolordudan terkip edilen müfettişlik İzmir Vilayeti, Muğla, Antalya, Silifke, Afyonkarahisar, Kütahya, Eskişehir, Niğde, Kayseri müstakil mutasarrıflıklarını; Konya, Ankara, Kastamonu vilayetlerini, İzmir vilayetinin İzmir-Afyonkarahisar hattı hariç güneyindeki kısmı ihtiva etmekteydi.¹⁷

12. Kolordu'ya Miralay Selahattin Bey tayin edilmişti. Bu kolorduya Niğde'de bulunan 11. Tümen ile Karaman'da bulunan 41. Tümen bağlanmıştı. Kolordunun mıntıkasında Kayseri, Konya, Beyşehir, Aksaray, Karaman, Ereğli ve Anamur bulunuyordu.¹⁸ 20. Kolorduya Mirliva Ali Fuat Paşa atanmıştı. Kolordunun mıntıkasında Ankara, Kastamonu vilayetleriyle Eskişehir Kütahya, Afyonkarahisar müstakil mutasarrıflıkları bulunuyordu.¹⁹ Merkezi Ankara olan 20. Kolorduya Afyon'da bulunan 23. Tümen ile Ankara'da bulunan 24. Tümen bağlanmıştı.²⁰ On Yedinci Kolordu Karargâhının ise Aydın'da tesis edilmesi ve İzmir-Afyonkarahisar hattı cenubundaki kıtaat ve mıntıkasına kumanda etmesi kararlaştırılmıştı.²¹ 17. Kolordu Kumandanlığına ilk önce Mirliva Nurettin Paşa, daha sonra da Mirliva Ali Nadir Paşa tayin edilmişlerdir. Daha evvel I. Ordu Müfettişliğine bağlı bulunan 17. Kolordu İzmir'in işgalinin ardından II. Ordu Müfettişliğine bağlandı.²²

15 Mayıs 1919'da II. Ordu Müfettişlik mıntıkasında bir daralma oldu. Mersinli Cemal Paşa müfettişlik vazifesini Temmuz 1919'a kadar başarı ile yürütmüştür. Müfettişlik mıntıkasına bakıldığında bu bölgenin Yunan, İtalyan, Fransız ve İngiliz emellerinin çatıştığı yer olması bakımından kritik bir bölge olduğu dikkat çekmekteydi.²³

16 İSH, K:14, G:144; K:24, G:114.

17 İSH, K:14, G: 102AB

18 Türkmen, a.g.e., s. 110-111.

19 İSH, K:14, G:144.

20 Türkmen, a.g.e., s. 111.

21 İSH, K:14, G: 102AB

22 Türkmen, a.g.e., s. 110-111.

23 Türkmen, a.g.e., s. 110-111.

Gazi

Akademik
Bakış

99

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

II. Ordu Müfettişlik Mıntıkasında Meydana Gelen Önemli Olaylar

Harbiye Nezaretinden Şakir Paşa imzasıyla II. Ordu Müfettişliğine gönderilen yazıda; Mütareke akd edilmiş olmakla beraber, savaş halinde iken cereyan eden istihbarat hizmetlerinin kesintiye uğratılmamasının nazar-ı dikkate alınmasının gerektiği, bunun için gerek hudutlarda ve gerekse memleket dâhilinde ecnebi hükümet ve orduları hakkında istihsal edilecek malumatın muntazaman ve gayet mahrem bir tarzda nezarete bildirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuş ve bu istihbaratın genel olarak leh ve aleyhimizdeki efkâr-ı siyasiye ve cereyan, mücavir hükümetlerdeki siyasi inkılabat, askeri birliklerin konuşulanması ve kuvve-i umumiye, hudutlara mücavir ecnebi kıtaat, memleketimiz dâhilindeki ecnebi kıtaat harekât-ı umumiyesi üzerine olması istenmiştir. Ayrıca bu malumatı yalnız ordu müfettişliği ve müstakil kolordu kumandanlıklarının vereceği de bildirilmiştir.²⁴ Görüldüğü gibi istihbarat faaliyetleri önemlidir ve savaş sona erse bile istihbarat faaliyetlerinin kesintiye uğratılmaması gerekmektedir.

Müfettişlik vazifesine başlayan Cemal Paşa, Konya'ya geldikten sonra hemen inceleme gezilerine çıkmış ve Ulukışla istasyonunda bulunan cephaneye ve mühimmatın toplatılarak zarar görmeyecek bir şekilde muhafaza edilmesini ilgililere bildirmiştir. 11 Şubat 1919'da Ereğli'ye, 24 Şubat'ta Koçhisar ve Sultaniye bölgelerine giderek askerinin ve halkın durumunu yakından incelemiş ve ahaliyi İtalyanlara karşı harekete geçirmek için bölgeye muktedir idare âmirlerinin gönderilmesini Harbiye Nezareti'ne bildirmiştir.²⁵

İtalyanlar 4 Nisan'dan itibaren Antalya kuvvetlerini takviye etmişler, halkın kendilerine karşı harekete geçmesini önlemek için şehirde bombalar patlatmışlardır. Bu faaliyetleri yapan İtalyanlar Türklerin bombalar patlattığını dahi ileri sürerek, halkı birbirine düşürme politikasını uygulama yoluna gitmişlerdi. İtalyanlar yayılmalarını genişletmek için Nisan ayı sonlarına doğru Marmaris'te kömür deposu ve iskele yapımı teşebbüsünde bulunmuşlardır. İtalyan askerleri 11 Mayıs'ta da Fethiye'yi işgal etmişlerdir. Konya'da bulunan İngiliz kuvvetleri ise 15 Mayıs'tan itibaren Akşehir İstasyonu'nu İtalyan askerlerine bırakmışlardır. İtalyan kumandanı İzmir'in işgali üzerine halktan gelebilecek tepkiyi önlemek için gerekirse zecri tedbirler alacağını Cemal Paşa'ya bildirmiştir.²⁶

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa'nın II. Ordu Müfettişliğine gönderdiği gayet mahrem ve zata mahsus şifre telgrafta, 21 Mayıs tarihindeki genel duruma ilişkin olarak; Üçüncü ve On beşinci Kolordular mıntıkasında

24 İSH, K:251, G:12.

25 Dursun Gök, "Mersinli Cemal Paşa", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XIII, S.34, Mart, 1996, s. 127.

26 Dursun Gök; *Mersinli Cemal Paşa'nın Askeri Faaliyetleri*, Ankara Üniversitesi TİTE, Ankara, 1986, s. 23-24. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

Görüş

Akademik
Bakış

100

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğinin teşkil edilmiş olduğu ve bu müfettişliğe tayin olan Mustafa Kemal Paşa'nın erkân-ı harbiyesiyle Samsun'a ulaştığı bildirildikten sonra şu hususlara yer verilmiştir:

"On üçüncü Kolordu mıntıkasında zikre şayan bir vakia yoktur.

Antalya'yı işgal eden İtalyan kuvveti beş yüz kişilik bir tabur ile otuz polis ve jandarmadan ibarettir. Rodos'tan yakında amele taburu ve şimendifer malzemesi getirileceği haber alınmıştır. 18 Mayıs tarihinde Antalya'ya bir İtalyan generali gelmiştir. Rodos'tan Antalya'ya ihraç edilmek üzere on yedi bin kişi toplandığı söyleniyor.

Afyonkarahisar'ından bir zabıt ile elli nefer kuvvetinde bir İtalyan müfrezesi Akşehir'e gelerek istasyonda birleşmişlerdir.

On yedinci Kolordu ile muhaberat kesilmiş idi. Bu kere 20 Mayıs tarihiyle kolordudan alınabilen şifrede Yunanlıların kışladan teslim aldıkları zabitanımızı yolda sevk ederken sekizini şehit ve ikisini yaraladıkları bildirilmiştir. İzmir'den kaçabilen efrat ve zabitanın 57. Fırka'ya iltihak etmekte oldukları haber alınmıştır. Vaziyet açığa çıkıncaya kadar 56. Fırka Kumandanı ve 17. Kolordu Kumandan vekili unvanıyla Miralay Bekir Sami Bey Manisa'ya gönderilmiştir.

İzmir'in işgali bütün Memalik-i Osmaniye'de azim tezahürata sebebiyet vermiş, yeni kabinenin teşkiline muvaffak olan İthaf-ı Hümayun ile Sadrazamlık makamının vilayetlere tebliğ ettiği beyanname ehemmiyeti azimeyi haiz bulmuştur."

Telgrafta ayrıca, vaziyeti nazik olan merkezi hükümetin bu beyanlarla resmi makamlara söyleyebileceği her sözü söylediği ve bunun bütün askeri birlikler tarafından dikkatle mütalaasının icap ettiği, kıtaatımızın parçalanmasını önlemek maksadıyla munasip yerlerde çadırılı ordugâhlardan istifade edilmesini ve ancak gayet emin telefon muhaberatı tesis edilmesinin gerekliliği, Dedeağaç-Dimetoka mevkiilerinin taksim edileceği ve Batı Trakya'daki İngiliz ve Fransız askerlerinin o bölgeyi tahliye başladıklarının haber alındığı, Edirne'de İtalyanların iki piyade ve bir makineli tüfek bölüğü, Karaağaç'ta iki piyade bölüğü ayrıca Karaağaç'ta seksen kişilik bir Fransız müfrezesi ve Bulgarların üç yüz piyade neferiyle bir süvari alayının bulunduğu, Tekfurdağ'ına gelen İtalyan taburunun Malkara ve Keşan'a henüz müfrezeler göndermediğinin tespit olunduğu, İtilaf kuvvetlerinin himayesinde Yunanlıların İzmir'i işgal ederken İtalyanların da Anadolu sahillerindeki işgallerini güçlendirdikleri ve Kuş Ada'ya yaptıkları ihraçla, Selçuk İstasyonu'yla civarını işgal ettikleri bildirilmiştir.²⁷

Bu dönemde IX. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın da Milli Mücadele'de II. Ordu Müfettişliği ile yakın işbirliği içinde bulunduğu ve ara-

27 İSH, K:251, G:21; K:251, G:21AA; K:251, G:21AB; K:251, G:21aba.

Gazi

Akademik
Bakış
101
Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

larında birtakım yazışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu haberleşmelerden de anlaşılacağı üzere Cemal Paşa, memleketin kurtarılması hususundaki çalışmaların yanında yer almış ve desteklemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın 27 Mayıs'ta Havza'dan II. Ordu Müfettişliğine gönderdiği telgrafta; İtilaf Devletleri kuvvetlerinin Manisa'yı işgal ettiklerinin haber alındığı ifade edilmiş, bu konuda malumat rica edilmiş ve şu ifadelere yer verilmiştir: "Afyonkarahisar'ında bulunan fırkanın tezyid-i kuvvetine imkân-ı maddi bulunabilecek midir? Bu fırkaya bugünkü ahval karşısında nasıl vazife tevcihi ihtimali olduğu, Konya'da bir vatan ordusu teşkil edilmekte bulunduğuna dair bazı havadisler şayi olduğundan bunun mahiyet ve teşkilat-ı esasiyesi hakkında tenvir buyurulmaklığına hassaten rica ederim."

Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafına II. Ordu Müfettişliği tarafından verilen cevapta, Yunan ordusunun Manisa ve Aydın şehirlerini işgal ettiği, Afyonkarahisar'ındaki fırkanın güçlendirilmesine çalışıldığı, Rum olan mutasarrıfın ortadan kaybolduğu, bu fırkanın oradaki asayiş muhafaza ile beraber her türlü işgal hadisesine her türlü saikle mukavemet edeceği, Konya'da Vatan Ordusu kurulması için kuvvet hazırlanmaya çalışıldığı, şimdilik sadece bir isim ve unvan verildiği, fakat tam teferruatlı kuruluşunun tamamlanamadığı bildirilmiştir.²⁸

Yine 28 Mayıs'ta II. Ordu Müfettişliğine gönderdiği bir telgrafta Mustafa Kemal Paşa, İzmir Müdafaa-i Milliye ve Reddi İlhak Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesinin nerede bulunduğu sormuş²⁹, Cemal Paşa da verdiği cevapta İzmir Müdafaa-i Milliye ve Reddi İlhak Cemiyeti'nin Denizli'de bulunduğunu bildirmiştir.³⁰

Mustafa Kemal Paşa ile Cemal Paşa arasındaki muhabere devam etmiş, 28 Mayıs'ta Havza'dan zata mahsus gönderdiği bir başka telgrafta Mustafa Kemal, İzmir'in ve ardından Manisa'nın işgalinin tehlikenin büyüklüğünü ortaya koyduğunu, vatanın bütünlüğünün korunması için tezahürat-ı milliyenin daha canlı olarak gösterilmesi ve devam ettirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa ayrıca, milli bağımsızlığı zedeleyen işgal ve ilhak gibi hadiselerin bütün milleti yaraladığını, üzüntülerin zapt edilemediğini belirtmiş ve bu durumun ortadan kaldırılması için büyük ve heyecanlı mitingler düzenlenmesini, bütün Düvel-i Muazzama temsilcilerine ve Bab-ı Ali'ye müessir telgraflar çekilmesini de sözlerine eklemiştir.³¹ Mustafa Kemal Paşa böylece ülkede milli mücadele iradesini canlandırmayı ve Türk milletinin sessizliğe itilmesini önlemeyi amaçlamıştır.

28 İSH, K:251, G:29.

29 İSH, K:251, G:31.

30 İSH, K:251, G:29A.

31 İSH, K:251, G:32.

Diğer taraftan II. Ordu Müfettişliği memleketin durumuyla ilgili olarak İstanbul tarafından bilgilendirilmektedir. Bu bağlamda Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa'nın, II. Ordu Müfettişliğine gönderdiği "gayet mühimdir" ibareli raporda 28 Mayıs tarihindeki vaziyet-i umumiye şu şekildedir:

"Dersaadet ve Boğazlar ile Adana, Irak, Suriye ve Kafkasya hariç olmak üzere Memalik-i Osmaniye dâhilindeki Mü'telifin Kuvvetlerinin miktarı şudur: Dedeağaç dâhil olduğu halde Edirne vilayeti dâhilinde iki bin dört yüz otuz nefer Manisa, Menemen, Torbalı, Ayasluğ, Urla, Seferihisar, İzmir mevakiini işgal eden Yunan kuvvetleriyle miktarı bir fırka ile iki Efun Alayı belki de iki fırka tahmin ediliyor.

Dokuzuncu Ordu ve Yıldırım Müfettişliği ile On Üçüncü Kolordu mıntıkasında şayan-ı zikir vekayi yoktur. Yalnız Ankara'da bulunan İngiliz müfrezesi Dersaadet'e hareket etmiş ve orada yalnız şimendifer kontrolüne memur birkaç zabıt ve nefer kalmıştır. Erzurum hududundaki Kosor mevki civarına üç makinelî tufenge hamil üç yüz kişilik bir Ermeni çetesi gelmiştir.

Yunanlıların 26 Mayıs tarihinde Manisa'yı işgalleri esnasında piyade taburumuz oradan Salihli'ye hareket etmiş ise de topçu malzememiz şehirde kalmıştır.

Yunanlıların kat'i bir saha kararıyla İzmir havalisini işgal etmedikleri anlaşılıyor. İhtimal Venizelos Yunanistan'ın kabiliyet-i istîmariyesi ve temeddüni derecesi hakkında Mü'telifine bir numune ibraz etmek istemiş ve yerli ahalinin Yunanlıları hüsnü suretle kabul edeceklerini işae ederek konferanstan bu muvakkat kararı almıştır. Fakat akib-i işgalde tahaddüs eden fecayii menafimize pek büyük hizmet ettiği ve baladaki ihtimalat, Venizelos'un ve işgal kumandanının fecayii ikrar suretiyle vuku bulan beyanatıyla ve mütecasirlerin tecziyesine ibtidar etmeleriyle teyit etmektedir. Binaen aleyh böyle bir işgal karşısında ahalinin nereye gideceğini bilmeyerek hicrete kalkışması ve Yunanlılara sevk-i havf ile hüsnü kabul gösterilmesi, kıtaatımızda zabt ü rabt ve intizamın bozulması, işgal mıntıkasında esliha ve cephe bırakılması pek muzır ahvaldendir. Her işgal bidayette o mevkide bulunan kıtanın kuvvet karşısında ve Düvel-i Muazzama-i Mü'telifeye hürmeten terk-i mevki ettiğini ve bu halin ziya-ı hak telakki olunmaması suretinde bir beyanname neşr ederek toplu ve muntazam bir halde çekilmesi ve ahalinin dahi keyfiyet-i işgali sakinane protesto ederek etrafa telgraflarla neşr ile iktifa etmeleri pek güzel bir usuldür."

Raporda ayrıca, Yunanlıların ve Rumların Çorlu, Tekfur Dağı gibi yerlerde karışıklık çıkarmaları ihtimaline ve şimendifer hattı boyundaki Yunan taburunun Babaeski ve Lüleburgaz havalisindeki taşkınlığı sebebiyle Birinci Kolordunun Kırk Dokuzuncu Fırka Kıtaatını Kırk Kilise'den Lüleburgaz civarına gönderdiği, fakat bilahare Lüleburgaz'da yalnız müfreze kalarak fırkanın Kırk Kilise'ye geri döndüğü, fırkamızın yanında bir İngiliz taburunun ordugâh kurmuş olduğu bildirilmiştir.

Gazi

Akademik
Bakış

103

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

Rapor, memleket harici malumat da içermektedir. Buna göre; Bulgaristan dâhilinde Bolşevik Hükümeti ilan olunduğunun öğrenildiği, İtilaf kuvvetlerinin Bulgarlara karşı deniz ablukasını tesis ettiklerinin zan olunduğu, Rus Bolşeviklerinin Yaş ve Rahn'da ve Galiçya'da buldukları ve Macar Bolşeviklerinin de Macaristan dâhilinde Leh ve Roman(Slovak) ve Romanlarla harp ettiklerinin haber alındığı, Hindistan'da Afgan ordusuyla İngilizler arasında harp başladığı, son bir gayret sarf ederse Afganlıların toplam kuvvetlerinin altı yüz bin nefer ve üç yüz elli topa erişebileceği ifade edilmiş ve her türlü ahval karşısında kolordu ve fırkaların kendilerine mensup olmayan birliklerle mücavir fırka ve kolordularla daima haberleşmesi ve vaziyetten onları haberdar etmesinin çok önemli olduğu ve hatta güvenli bir haberleşme tesisi için kolorduların gerekli gördükleri yerlerde mevcut telgraf hattından ayrı olarak diğer güzergâhları takip etmek üzere yeni askeri hatlar tesis etmeleri gerektiği belirtilmiştir.³²

Antalya, Burdur ve Konya bölgelerinde işgal kuvvetlerine karşı halkı harekete geçirmek için Cemal Paşa bazı tedbirlere başvurmuştur. Bunun için de müfettişlik bölgesindeki vilayetlere emirler göndererek mitingler ve protestolar yapılmasını sağlanmasını istemiştir.³³

15 Haziran 1919 tarihinde Ordu Müfettişlik sahalarında yapılan değişiklikler, İkinci Ordu Müfettişliği alanını da genişletmiş ve İzmir Menteşe, Antalya, Silifke, Ankara, Kastamonu, Afyonkarahisar, Kütahya, Eskişehir, Niğde, Kayseri, Konya vilâyetleri ikinci Ordu Müfettişliği denetimine girdi. Cemal Paşa İtalyan ilerlemesini durdurmak için Afyonkarahisar'da bulunan 23. Fırka Kumandanlığına gönderdiği bir yazı ile "ahalinin maksat ve fikrinin ne olduğunu, işgal kuvvetlerine karşı gönüllü ve millî kuvvetler kurup kuramayacaklarını, ecnebi boyunduruğu altında yaşamının İslâm ahali için ne kadar tehlikeli olduğuna" işaret ederek, mitingler ve telgraflarla durumun protesto edilmesini talep etmiştir.

Cemal Paşa düşman ilerlemesini durdurmak için milis teşkilâtı kurarak mücadeleye girmek istemiş ve durumu Harbiye Nezareti'ne şöyle bildirmiştir: "Harbiye Nezareti Celilesi'ne İtalyan işgalinin yakın zamanda Burdur ve Isparta'ya tevessü edeceğinin kaviyyen memul bulunmasına nazaran amali milliyenin buna razı olmadığını zamanında fiilen ispat etmek üzere Milis Teşkilâtına ve şehirli, köylü ahalinin ikaz edilmesine ciheti askeriyece bezli-garet edilmesine rağmen, hükümet-i mahalliyeler sanki ecnebi amalini tervice memur imişler gibi teşebbüsümüzü akim bırakmakta ve binaenaleyh düşmanların ekmeğine tereyağı sürmektedirler. Burdur mutasarrıflığının bu cümleden olduğunu arz ederim".

Cemal Paşa, Millî Teşkilât ile hükümet arasında bir ahenk olmasını ve Anadolu'daki görevlilerin düşmanla işbirliğinin önlenmesini açık bir şekilde

32 İSH, K:251, G:34; K:251, G:34AA; K:251, G:34AB.

33 Gök, a.g.t., s. 25.

belirtmekten geri kalmamıştır. Millî Teşkilata karşı olan mahallî memurların vazifeden alınmalarını isteyerek Millî Teşkilatın kısa zamanda kurulması tarafıydı. Nitekim çalışmalarının sonunda Isparta'da "Isparta Gönüllü Mücahitler Teşkilâtı" kuruldu. Bu teşkilât, Cemal Paşa'ya gönderdiği telgrafla "zillet ve meskenetle yaşamağa mes'udane şahadeti tercih edeceklerini" belirterek mücadeleye hazır olduklarını bildirmişlerdir.³⁴

İkinci Ordu Müfettişi Cemal Paşa'nın 19 Haziran'da Konya'dan Harbiye Nezareti'ne gönderdiği şifre telgrafta 11 Haziran tarihindeki On ikinci Kolordu asayiş mıntıkasıyla civar mahallerdeki istihbarata ilişkin olarak şu ifadelere yer verilmiştir:

"Konya'dan Antalya'ya kadar gönderilen iki zabitin raporuna nazaran Burdur ile Antalya arasında hiçbir yerde İtalyan askeri yoktur. Yalnız her gün binek otomobilleriyle İtalyan zabitanı Burdur-Antalya yolu üzerinde dolaşmakta ve yolları keşif ve tamir ettirmektedir. Bunlar köylülere iyi muamele etmekte ve fakir olanlara para vermektedirler.

Antalya'da altı yüz nefer, bir kaymakam ve yirmi zabitten ibaret İtalyan kuvveti vardır. Makineli tüfekleri vardır. Makineli tüfekler başlarında yirmişer neferdir. Merkez karakollarla kışlanın medhalde haricindedir. Kasaba civarında talim ve tahkimat ile meşgul olmaktadır. Neferin Antalya'da Müslüman ahali ile temasları pek azdır. Yalnız Hristiyanlarla sık sık temastadırlar.

Antalya'da İtalyanların bin iki yüz mevcutlu iki piyade taburları ve her bölükte bir makineli tüfek vardır. Topçu ve süvarileri yoktur.

Şehirde bir mektep açmışlar Türk Hristiyan dört yüz kadar talebeyi geci gündüzlü İtalyanca tedris etmekte olup bunlar yol inşasında amele başı olacaklarmış. Hastane, tiyatro ve umumhane de açmışlardır. Ahaliye ucuzluk üzerine ileride şekerin kilosu yirmi kuruştan on kuruşa satılacak diye propaganda yapmaktadırlar.

Konak Nahiyesi Müdürü Şevket Efendi namında birisi İtalyanlara kılavuzluk etmiş ve elyevm İtalyanlarla propaganda yapıyormuş. Antalya'da çetecilikten, Bolşeviklikten dem vuranlar olduğu gibi İtalyanların Antalya'ya çıkmasına sebep olan Müslümanlar da vardır. Fakat umumiyet itibarıyla ahali İtalyanları istemiyormuş. Eşkıyalık bu günlerde çoğalmış, çiftlikleri basarak ağaları öldürüyorlarmış, köylüler "keşke memleketimizde gâvur olmaya idi de hepimiz ölseydik" diye kadın erkek ağlaşıyorlarmış."

Şifre telgrafta ayrıca, Mersin'e İngilizlerin ekserisi Hintli olarak, bir piyade bir de amele taburu, iki bölüklü bir mekkari, 30 ila 40 arabalı nakliye kolları ve Fransızların iki yüz neferlik Ermenilerden mürekkep bir müfrezesi, Tarsus'ta İngilizlerin takriben bir bölük piyadesi iki makineli tüfeği Gülek İstasyonu'nda

34 Gök, a.g.m., s. 128-129.

Gazi

bir manga, Pozantı İstasyonu'nda bir bölük piyade ile elli mekkarilik nakliye kolu, Elbeyli İstasyonu'na bir bölük piyade, on beş mekkari, Adana'da tahminen üç bölük piyade, bir kısım süvariden mürekkep Hintli efrat ve sekiz kadar topu olduğu ve bir hafta evvel Adana'daki İngiliz kumandanının Ilıca'ya kadar gelerek araziye gezdiği ve bundan sonra gelecek haftaki raporda arz edilen ve Ilıca'nın kuzeydoğu sırtlarında şoseye karşı Hintliler tarafından on on beş neferlik piyade siperiyle iki makineli tüfek mevzii vücuda getirildiği, Adana ve Mersin'den gelen yolculardan öğrenildiği, Konya'da bulunan İtalyan kuvvetinin bir gün evvel vilayete malumat vererek 11 Haziran'da öğleye kadar bir yürüyüş yaptıkları, buna sekiz katır mitralyöz, altmış sekiz katır cephanesi vesairesi ve makineli tüfek efradı, yüz kırk katırlı süvari ve iki zabıt, on altı nakliye arabası, bir hasta, bir telefon arabası, bir kaymakam, bir makineli tüfek zabiti, bir İngiliz yüzbaşı ve dört yüz elli neferden mürekkep subay heyetinin iştirak ettiği, tabur istihkâm taburunun kışla bahçesinde yarım saat istirahat ettiği ve kendilerine sigara ve kahve ikram edildiği, bilahare hükümet konağına giderek orada da yarım saat istirahat ve sonra nahiy müdürünün evinde yemek yedikleri ve Konya'ya geri döndükleri bildirilmiştir.³⁵

Cemal Paşa İstanbul'u bilgilendirmeye devam etmiştir. 20 Haziran 1919'da Konya'dan Harbiye Nezaretine gönderdiği şifre telgraftaki 12 Haziran ile 19 Haziran tarihleri arasındaki istihbarat ve asayiş raporuna göre; 13 Haziran'da Antalya'ya yeniden İtalyan kuvvetlerinin ihracına başlanarak 15 Haziran akşamına kadar iki bin altı yüz nefer, beş cebel topu ve altmış eşya ve mühimmat otomobili çıkardığının anlaşıldığı, ortada hiçbir zorlayıcı sebep olmadığı halde Antalya'ya külliyetli kuvvet ihracının işgal ve ilhak hazırlığından başka bir şeye delalet etmeyeceği ve bundan dolayı İtalyanların vaziyetlerini takviye etmekte olduklarının aşikâr olduğu, bu halin mütareke şartlarına aykırı olduğunun beyan edilerek Konya'daki İngiliz mahfilleri nezdinde protesto edilip olay hakkında dikkatlerinin çekildiği, Harbiye Nezaretince de gerekli girişimlerin yapılmasının arz edildiği, Antalya'ya çıkan kuvvetlerin Konya, Isparta, Burdur'a yayılacağına nazar-ı dikkate alınarak ilk önce bu havali halkının protesto ve çeşitli şekillerde tepkilerini göstermelerinin de icap edenlere ehemmiyetle yazıldığı bildirilmiştir. Görüldüğü gibi bölge ahali için durum tehlikelidir ve halkın işgaller karşısında çeşitli şekillerde tepki göstermesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Şifre telgrafta ayrıca şu hususlara yer verilmiştir:

"Eşme'den 68. Alay Birinci Tabur Kumandanlığının, 13 Haziran'da İzmir telgraf memurlarının ihbarına nazaran Yunanlıların İzmir'deki karakolları tahliye ve geceleyin kısım kısım vapura bindiklerini ve tahliye edilen karakollara Osmanlı kuvvetleri ikame edildiğini bildirmiş ise de bu malumat teyit edilme-

35 İSH, K:17, G: 87; K:17, G: 87AA; K:17, G: 87AC.

di. Aydın'ın otuz kilometre şarkında Sultan Hisar civarında bir köprü muhafızı olan Yunan efradına baskın yapılarak bazılarının telef edildiği, Eşme civarında bir köprü'nün ve Aydın'ın batısında Karapınar civarında diğer bir küçük bir köprü'nün bomba ile tahrip edildiği ve tren geçerken köprü'nün parçalanarak telefat olduğu, Uşak taraflarındaki Yunan müfrezelerine baskınlar yapıp Yunanilerin firar ettiği ve bu vukuatın da 15, 16 Haziran'da milisler tarafından icra edildiği, Çine'de bulunan 57. Fırka Kumandanlığının istihbaratı cümlesinden 15/16 gecesi ile 16 Haziran günü milli kuvvetlerimiz Bergama'daki bir Yunan taburunu imha ve makineli tüfeklerini ele geçirmiştir. Düşmanın getirdiği imdad kuvveti Ali Ağa çiftliğinde tevkif edilmiştir. Düşmanın Dikili'ye çıkardığı kuvvetlerle Kuva-yı milliyemiz arasında muharebe devam ettiği büyük bir milli kuvvetimizin Manisa istikametinde ilerlediği de On Yedinci Kolordu'dan 19 Haziran'da bildiriliyor.

12 Haziran 1919 tarihli raporun dördüncü maddesinde Isparta ve Burdur havalisinde dolaştığı yazılan bir İslam ve iki Rum'un Yunan amaline çalıştıkları alenen tezahür etmekle hükümet-i mahalliyeye derdest ve mahfuzen Konya'ya sevk olunmuşlardır.

Kırmızı şapkalı bir Fransız bölüğünün Mersin'e çıkıp Tarsus'a geldiği ve bunların Suriye cihetine gideceği haber alınmıştır.

Ulukışla civarında Ceyhan mıntıkasında asayişin temini için Zincirli Han'a bir müfreze de ikame edilmiştir."³⁶

Görüldüğü gibi durum vahimdir, özellikle İtalyanların iki bin altı yüz askeri daha Antalya'ya çıkarmaları, aynı zamanda birçok cephane ve otomobil getirmeleri Isparta ve Burdur bölgelerinin de işgal edileceğini gösteriyordu. Bütün bu çabalar İtalyanların öncelikle Türk birliklerini kuşatıp sonrasında teslim almak istediklerinin açık bir göstergesiydi.

Bu arada II. Ordu Müfettişliğinde maddi sıkıntılar baş göstermiş ve Konya'dan Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti' ne 22 Haziran 1919 tarihinde gönderilen şifre telgrafta; "Bazı mühim işler için paraya şiddetli lüzum olduğu halde adem-i mevcudundan iş görülememektedir. Münasip miktar müteferrikanın acilen müfettişlik emrine Konya Vilayetine verilmesini ehemmiyetle rica ederim" denilerek hiç olmazsa ufak bir miktar paranın gönderilmesi teklif edilmiştir.³⁷

Yine istihbarat faaliyetleri kapsamında Cemal Paşa'nın 28 Haziran'da Konya'dan Harbiye Nezareti'ne gönderdiği şifre telgrafa göre 19 Haziran ile 20 Haziran tarihleri arasındaki istihbarat ve asayiş raporu şu şekildeydi:

"İtalyanların çıkardığı kuvvet; bir alay ve bir bölük kumandasında, 3500 mevcutlu bir piyade alayı ile dört toplu bir seri cebel bataryası ve bir makineli

36 İSH, K:17, G: 89; K:17, G: 89AA; K:17, G: 89AB.

37 İSH, K:17, G: 92.

Gazi

Akademik
Bakış

107

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

tüfek bölüğü, 500 sandık mühimmat, 30 bisiklet, 40 kadar otomobil, 37 beygir, 121 yük erzak ve askeri eşyadır. Bunlardan üçer yüz mevcutlu iki müfreze 19 ve 20 Haziran ve 4 toplu bir seri cebel bataryası, 23 Haziran'da Burdur'a hareket etmiştir. Burdur'a gelen bu kuvvetlerden bir bölüğü Antalya'ya ve bir kilometre mesafede Karabayır ve bir bölüğü 10 kilometrede Çobanlı Han etrafına ve bir bölüğü 50 kilometrede Hafız Paşa Çiftliğine ikame olunmuştur. Bu bölüklere nereden erzak, cephane, levazım-ı saire iddihar olunmaktadır. İtalyanlar Çubuk Boğazını tahkim ve Antalya Burdur şosesini esaslı bir kontrol hattı ittihaz edecekleri kaviyen zan olunuyor. Mütareke ahkâmına aykırı olan İtalyanların bu harekâtı icap edenler nezdinde protesto edilmiştir.

Burdur'a Kruzane adında bir İtalyan Binbaşısı gelerek jandarmalara tefiş ediyormuş. Bir memuriyet-i resmîyeyi haiz olmayan böyle bir kimsenin müdahale eylemesi vilayete yazılmıştır.

15/16 Haziran gecesiyle 16 Haziran günü milli kuvvetlerimiz yirmi bir Yunan taburunu makineli tüfek zapt ile ilerlemişlerdir.

Menemen'de ahali-i İslamiye aleyhinde Yunanlılar tarafından bir katliam yapılarak memurin-i mahalliyenin hemen kâmilin öldürüldüğü ve bunun üzerine Bergama ve Soma ahalisinin umumiyetle hicret edip Bergama civarındaki kuva-yı milliyenin de kâmilin dağıldıkları ve Manisa'dan bir tabur kadar kuvvetin kasaba istikametinden şarka doğru ilerlediği ve Manisa'daki iki tabur kadar Yunan kuvvetinin bir tabur ve bir süvari bölüğüyle takviye edildiği ve Manisa'daki kuvvetlerin bir kısmının şimaline geçtiği anlaşılmıştır. Dikili'den Bergama'ya 19 Haziran'da ilerleyen Yunan efradı Bergama Kasabası'nı işgal eylemiştir.

Akhisar ve Bergama Cephelerinde sükûnet vardır. Erikli istasyonunda iki yüz mevcudundaki Yunan kuvvetine kuva-yı milliyeden bir müfrezenin muvafakatiyle icra ettiği ateş baskını neticesinde Yunanlılara yetmiş kadar telef ve yaralı verdirilmiş ve Karapınar'dan kuvayı imdadiye alan Yunanlılar, iki buçuk saat devam eden müsademe neticesinde, bir şehit ve bir yaralı vererek milli kuvvetlerimiz dağa çekilmişlerdir. Bunun üzerine Yunan kuvveti yerli Rum ahalisini beraberlerine alarak Aydın'a gelmişlerdir."

Şifre telgrafta ayrıca, Yunanlıların beş yüz piyade ve üç yüz süvariden ibaret bir kuvvetle Ödemiş tarafına gelerek 24 Haziran sabahı şafakla beraber Ahmetli'deki yüz mütecaviz gönüllü ile Altmış Birinci Alayın Birinci Taburuna mensup Birinci Bölüğü bastığı, kısmen esir alıp ve kısmen de bu kuvvetleri dağıttığı, mezkûr taburdan sadece yirmi beş silahlı nefer kaldığı gibi makineli tüfekleri kullanacak kimse de olmadığından zorunlu olarak taburun daha doğuya çekildiği,

Ön İkinci Kolordu mıntikasında son hafta zarfında asayişin berkemal olduğu, bundan dolayı Konya havalisinde bulunan Rumların asayişin bozuk

Göz

olduğu hakkında Dersaadet'te vuku bulan ihbarlarının katiyen aslı ve esasının bulunmadığı, Sivas ve civarına Amerikan heyetinin götürdüğü eşya meyanında makineli tüfeğin de bulunduğu bildiriliyorsa da sıhhati tahkik edilmekte olan bu keyfiyetin ayrıca bildirileceği, yeni asayiş mıntıkası taksimatında Antalya Livasının on ikinci kolordu mıntikasına dâhil edildiği,

Ankara'ya 23 Haziran'da bir İngiliz generalinin geldiği ve ertesi günü geri döndüğü,

Çerkeş Nahiyesi havalisinde üç refikiyle dolaşan Ahmet'in çetesinin hükümetçe takip olunmakta ve Yabanabad'ta birisi yedi diğeri dört kişiden ibaret olmak üzere iki eşkiya çetesine varsa da son hafta zarfında bunların bir vukuatının görülmediği, Keskin mıntikasında Hasan namındaki çete ile jandarmalar arasında vuku bulan müsademedeki iki jandarmanın yaralı ve bir hayvanın öldüğü, mezkûr çetelerin siyasi bir maksat için tütün kaçakçılığı yaptığı, Keskin Nahiyesi namıyla bir çete teşkil etmişse de çetesini tekrar dağıttığı, Sivrihisar civarında bulunduğunun ihbar edilmesi üzerine İkinci Alaydan bir taburun mezkûr mıntıkaya gönderildiği bildirilmiştir.³⁸

İtalyan askerleri halkın kendilerine karşı herhangi bir direniş göstermesi için şehrin nüfuzlu kişileriyle yakın temasa geçmişler, hasta olan Türk vatandaşlarını bedava muayene edip ilaç dağıtımında bulunmuşlar, hatta Konya'da bulunan Çelebi Efendi ile bile dostluk kurmuşlardır. İtalyanların bütün bunlarla halkın mukavemetini kırmak istiyorlardı.³⁹

Cemal Paşa'nın Millî Mücadele için yaptığı çalışmaları itilâf Devletleri'nin gözünden kaçmıyordu. Faaliyetleri takip ediliyor ve durumdan İstanbul Hükümeti haberdar edilerek; görevden alınması için hükümete devamlı baskı yapılıyorlardı. İngilizler'in Karadeniz Ordusu istihbarat Heyeti'nin 25 Ağustos 1919 tarihli raporunda Cemal Paşa için şunlar yazılıyordu:

"Küçük Cemal Paşa 12 Haziran'da 23. Fırka'nın teftişi için Afyonkarahisar'a geldi. Köyleri dolaştı. Halkın çağrıldıkları zaman harp etmelerini istedi. O'nun ziyaretinden sonra her yerde huzursuzluk yükseldi. Takriben Temmuz ortalarında yakalanan bir telgraf, Cemal Paşa'nın istiklâl hareketine katılmış olduğunu ve Ankara'da bir kongreyi çağırarak istediğini ortaya çıkardı. Konya valisi, Brityanya Kontrol Subayı'nın müzaheretine başvurdu."

İngiliz Generali Milne 17 Haziran 1919'da Hariciye Nezareti'ne müracaat ederek, Mustafa Kemal ile Cemal Paşaların geri çağrılmalarını talep etti³⁴. Generalin isteğini Harbiye Nazırı geri çevirdi. Bunun üzerine Cevat Paşa görevden alınarak Ali Ferid Paşa tayin edildi, İngiliz general Milne, 30 Haziran 1919 tarihli bir başka raporunda A. Calthorpe'ye Anadolu'daki Millî Teşkilât

38 İSH, K:17, G: 98; K:17, G: 98AA; K:17, G: 98AB.

39 Gök, a.g.t. s.29.

Gazi

hakkında bilgi verirken, bilhassa Mustafa Kemal Paşa ve Cemal Paşa üzerinde duruyordu. Milne'ye göre "hareketin başlıca kıskırtıcı şahsiyetleri Sivas'da Mustafa Kemal Paşa ve Konya'da Cemal Paşa'dır. Bu iki subay ordu müfettişi olarak atanmıştır".⁴⁰

Ordu Müfettişliklerinin lağvedilmesini ve müfettişlerin geri çağrılmasını isteyen işgal güçlerinin baskıları sonucu Mersinli Cemal Paşa, Harbiye Nezareti'nden izin alarak 1 Temmuz'da İstanbul'a döndü. Bu hadise Anadolu'daki komutanlar üzerinde adeta şok etkisi yapmıştır.⁴¹ Mustafa Kemal Paşa, Mersinli Cemal'in İstanbul'a gitmesini şöyle değerlendirecektir: "Konya'da bulunan II. Ordu müfettişi (Mersinli)Cemal Paşa'nın on gün için izinli olarak İstanbul'a gittiğini öğrenmiş ve hayret etmişim. Cemal Paşa ile Samsun'a çıktığım günden beri milli davayı gerçekleştirmek için işbirliği yapmak, askeri ve milli hazırlıklara girişmek ve teşkilat kurmak konularında haberleşmelerimiz vardı. Kendisinden ümit verici olumlu cevaplar almıştım. Benimle bu tarzda ilişki kurmuş olan bir komutanın, kendi kendine izin alıp İstanbul'a gitmesi, akıllıca bir iş değildir".⁴²

Cemal Paşa'nın İstanbul'a dönmesi üzerine II. Ordu Müfettişliğine 12. Kolordu Kumandanı Miralay Selahattin Bey vekâlet etmiştir.

Öte yandan II. Ordu Müfettişliğinden Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine gönderilen 5 Nisan tarih ve 482 numaralı maruzatta; Nakliye Umum Müfettişliği ve Başkumandanlık Karargâhında Nakliye Şubesi ifası istenmiş ve bu teşkilatın teşkilat-ı seferiye olarak kabul edilmesi gerektiği bildirilmiştir.⁴³

5 Temmuz'da İkinci Ordu Müfettişi adına Selahattin Bey'in Konya'dan Harbiye Nezareti'ne gönderdiği şifre telgrafta; askeri birliklerin subay kadrosunun çok eksik olduğu, sadece Afyonkarahisar'daki 23. Fırkanın yüz seksen subaya ihtiyacı olduğu, bilhassa mevkii ve vazifesi önem arz etmiş olan bu fırkanın ihtiyacının geçici göreve elverişli asker ve subaylar tayin edilerek kadrosunun tamamlanmasının sağlanması talep edilmiştir.⁴⁴

6 Temmuz'da İkinci Ordu Müfettiş Vekili Selahattin Bey'in Konya'dan Harbiye Nezaretine gönderdiği yazı memleketin içinde bulunduğu durumunun vahametini göstermesi bakımından mühimdir.

Bu yazıda; Dâhiliye Nezaretinden vilayetlere ve müstakil livalara yazılan bir şifrede İtilaf Devletleri tarafından önceden haber vermeksizin beldelerimizin herhangi birisine vaki olacak bir taarruz ve tecavüzün kuva-yı askeriye tarafından men'i ve müdafaa olunması, ancak işgal altında bulunan mahallere

40 Gök, a.g.m. s. 130.

41 Türkmen, a.g.e., s. 148.

42 Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004, s. 34.

43 İSH, K:18, G: 63.

44 İSH, K:22, G: 8.

Görüş

bir şey yapılmaması ve her kim tarafından ne nam ve ne suretle olursa olsun hususi bir takım teşkilat vukuuna ve ahaliye bu uğurda malen, dinen talepte bulunulmasına mülki ve askeri bakımdan kesinlikle meydan verilmemesi ve müteşebbisleri hakkında ciddi takibat icrasının kararlaştırılmış olduğu bildirildiği anlatılmakta ve “iş bu karar hakkında mütalaa serdine lüzum yoksa da hal-i hazır kuva-yı askeriye mevcudumuzun hidemat-ı dâhiliye ve asayiş-i mahalliyyeye bile kâfi gelemeyeceğini ve kuvayı milliye’ye istinat etmeksizin kuva-yı askeriyemizin herhangi bir taarruz ve tecavüzü men ve müdafaa edemeyeceği belli bulunduğundan lütfen Düvel-i İtilafiye tarafından evvelce teblig vaki olmaksızın belde ve kasabalarımızdan her hangi birine vuku bulacak bir taarruz ve tecavüze karşı olsun kuvve-i mevcude-i askeriyenin artırılması için imkânın tenviri ve icap eden teşkilatın yapılması lazım geldiğinden hususi teşkilatın men’i meyanında bu hususun istisna edilmesi için memurin-i mülkiyeye Dâhiliye Nezaretinden tebligat ifasına delalet buyurulması ehemmiyetle maruzdur” denilerek memleketin işgalinin önlenmesinde kuva-yı milliye’nin önemine işaret edilmiştir.⁴⁵

Bu konuyla ilgili Harbiye Nezaretinden II. Ordu Müfettişliğine gönderilen 9 Temmuz tarihli yazıda; “teşkilat-ı milliye vesairenden bahis harbin askeriye ve memurin-i mülkiyeye men’i 8.7.35 tarih ve 3996 numrolu emrinde bildirildiği üzere bu gibi teşkilat yapmak veya muavenet etmek Meclis-i Vükela kararıyla men’ edilmiş ve mücasirleri hakkında orduca takibatı mültezim icab edenlere tebligat-ı lazime ifası mütemennadır” denilerek şahsi teşebbüse müsaade edilemeyeceği kesin bir şekilde bildirilmiştir.⁴⁶ Aynı konuda II. Ordu Müfettişliği Vekaleti’ne gönderilen 22 Temmuz tarihli yazıda da; teşkilat-ı milliye yapmak veyahut yardımda bulunmanın Meclis-i Vükela kararıyla yasaklanmış olduğunun bildirilmiş olduğu ve bu doğrultuda hareket edilmesinin gerekliliği bildirilmiş, Hükümetçe siyaseten Yunan işgal ve mezalimine karşı set çekilmemesi hususunun temininin tekrar Bab-ı Ali’ye arz olunduğu bildirilmiştir.⁴⁷

Yine 6 Temmuz tarihli İkinci Ordu Müfettiş Vekili Selahattin Bey’in Konya’dan Harbiye Nezaretine gönderdiği şifre telgrafta; Yunan ve sair Ecnebilerin kıskırtmasına engel olunabilmesi için Harbiye Nezaretinin gönderdiği emirler mülki makamlara bildirildiği halde bunların inatçı tavırlarının bu emirleri yok hükmüne koyduğu, mahalli yöneticilerin ahaliyi irşat vazifesini ifa edenlere engel olduğu belirtilmiş ve “işgal mıntıklarındaki ahalimiz ecanibe karşı ne türlü muamele ve münasebette bulunacaklarına dair hükümetlerden tembihat-ı milliye almamışlardır. Binaen aleyh her nevi tebligata maruz saf ahalimizin Hükümet-i Osmaniye’ye karşı olan rabita ve arayı umumiyesinin ve ihlaline mani olunacak tedabirden olmak üzere evvel emirde memurin-i mülki-

45 İSH, K:18, G: 74; K:18, G: 74AA; K:22, G: 9; K:22, G: 9AA.

46 İSH, K:18, G: 76.

47 İSH, K:22, G: 41.

Gazi

Akademik
Bakış

111

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

yenin menafi-i memleketi gözeterek verilen talimatı tamamen tatbik etmeleri hususunun te'mini müsterhamdır" denilerek mülki amirlerin memleket menfaatlerini gözeterek verilen emirleri uygulama noktasında uyarılmalarına işaret edilmiştir.⁴⁸

Bu arada II. Ordu Müfettişliğinden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen bir şifre telgrafta Konya'da cihet-i askeriye ile mülkiye arasındaki münasebet ve muhalefetin müsebbibi olan Konya valisinin değiştirilmesi talep edilmiştir.⁴⁹

Bu sıkıntılı dönemde Cemal Paşa'nın İstanbul'a dönmesinden sonra da müfettişlik bölgesindeki istihbarat faaliyetleri devam etmiştir. II. Ordu Müfettiş Vekili Selahattin Bey'in 7-8 Ağustos'ta Konya'dan Harbiye Nezareti'ne gönderdiği şifre telgrafta 2-7 Ağustos tarihleri arasındaki istihbarat ve asayiş raporunda; 3 Ağustos'ta iki bölük kadar piyade ve iki top ve elli kadar süvari ile Yunanlıların Salihli Cephesi'ne taarruz etmek istemiş ise de pusuya düşürülerek süvarisinden yirmi beş ölü bırakarak topçusunun himayesinde çekildiği, iki yüz kadar gönüllü süvarininin 30 Temmuz akşamı Uşak kasabasına gelerek komisyonlar teşkil ederek gönüllü kaydı ve iane dercine başladığı, başlangıçta şehrin ufak bir heyecan geçirmiş ise de asayişin sağlandığı, bununla birlikte ahalinin tedibleri için Kütahya Mutasarrıfı Yirmi Üçüncü Fırka'dan kuvvet istemiş ise de kâfi kuvvet olmadığından yollanamadığı, bir İtalyan vapuruyla Rodos'tan elli süvari ayrıca kırk dört bin dört yüz kazma ve kürek, kırk kangal tel örgüsü, yirmi beş top, Aydın cihetinden Marmaris'e iltica eden seksen nüfus muhacir geldiği. 5 Ağustos'ta Antalya'ya gelen diğer bir vapurdan Antalya gümrüğüne otuz üç çuval eşya, on sandık içinde bazı eşyalar çıkarılmış ise de kimlere aid olduğuna dair beyannamesi olmadığından ve göndereni bulunmadığından eşyanın gümrük ambarına gönderildiği, ikinci gün Antalya Metropolit vekili tarafından bir şahsın gümrük dairesine müracaatla beyannamesiz gelen eşyanın Rum Hastanesine aid ilaç olduğunu ve verilmesini talep ettiğini, tıbbi malzemeye ait bir şey olmadığından sandıklar açıldığından Yunan askerine mahsus elbise kundura çamaşır olduğu, İzmir'deki Yunanlılar tarafından Antalya Rumlarına gönderildiği ve eşyanın ihtilal teşkilatı için olduğu anlaşılacak hükümetçe zabt ve cihet-i askeriye derdest teslim ve müsebbibleri hakkında takibata mübaşeret edildiği Antalya Mutasarrıflığından bildirilmiş olduğu, Antalya ahvalinin ehemmiyet ve nezaket kesb ettiği, bununla birlikte Rumların bu ahvali mıntıkanın her tarafına mahsusu bulunduğu, Dinar'a giden Jandarma Müfettişinin Burdur'a geri döndüğü ve hat boyundan topladığı yirmi beş kadar İtalyan tebasını Antalya'ya götürdüğü bildirilmiştir.

Şifre telgrafta ayrıca; "Burdur ve Bucak'taki İtalyanlardan elli kadar nefer ve iki zabıt İtalya'ya gitmiştir. 26 Temmuz tarihli raporun beşinci maddesinde Antalya postasının İtalya otomobiliyle nakil edilmesinin esbabı Antalya

48 İSH, K:20, G: 57.

49 İSH, K:22, G: 47; K:22, G: 47AA.

Mutasarrıflığından sorulduğu yazılmıştı. Alınan cevapta Antalya Burdur Posta nakliyatının Ağustos'tan itibaren İtalyan otomobilleriyle nakline müdüriyet-i umumiyece muvafık olduğu bildirilmiş ve keyfiyet ayrıca Nezaret-i Celilelerine arz edilmiştir.

İtalyanlar Burdur'daki telsiz telgrafla layıkıyla muhabere edemediklerinden Antalya ile Burdur arasında telefon hattı çekecekleri anlaşılmıştır. İkmaline değin muhabere için Burdur Telgrafhanesine telefon koymuşlardır. Bu sebeple yevmi bir iki defa muhaberelerine Konya Baş Müdüriyetinden müsaade edildiği bildirilmektedir.

Aydın Kuvayı Milliye Reisi Demirci Mehmet Efe ve Kumandanı Hacı Şükürü imzasıyla 20 Temmuz'a doğru Denizli ve Burdur sancakları ve müessesatına yazılan telgrafta 310 ila 314 tevellütlülerin kırk sekiz saat zarfında teçhizatlarıyla şubelerine müracaatları, gelmeyenlerin idam edilecekleri ve ihtiyat zabitanının ordu emrinde istihdam edilmek üzere gelmeleri hakkında ifşaat yapılmış ise de şubelerin böyle tebligata mutavaat etmemeleri için icap edenlere müfettişlik tarafından emir verilmiştir" denilmiş ve Burdur Belediye Reisi'nin biraderi Naim Bey'i katl eden şahıslardan birinin firar etmiş ise de takibat neticesi ölü olarak ele geçirildiği de bildirilmiştir.⁵⁰

Bu dönemde Aydın Müftüsü Mehmet Fehmi Bey'in umum Aydın ahalişi adına II. Ordu Müfettişliğine gönderdiği 7 Ağustos tarihli bir yazı, bölgedeki Yunan mezalimini göstermesi bakımından mühimdir. Yazıda şu ifadeler yer verilmiştir:

"Anadolu'nun ruhu mesabesinde olan Aydın Vilayetine asayiş maksadıyla dâhil olan Yunan kuvve-i işgaliyesi tarafından ika edilen mezalim ve fecayı ile şehir-i mezkûr bir harabe ve bir baykuş yuvası olmuştur. Büyük hile ve desiselerle elde edilen memleket türlü türlü işkence ile ortadan gaib edilerek, genç kızlarımız aguş-ı sefahatlerinde, beş yaşından fazla olmayan çocuklarımız süngüler altında ve ihtiyarlarımız tarihin şimdiye kadar etmediği zulüm ve vahşetle katl edilirken, servetlerimiz, mallarımız yağmaya ve mabetlerimiz hakaretlere maruz kalırken, hocalarımız sarıkları boyunlarına takılarak çarşı ve pazar mahallelerinde dolaştırılırken, köylerimizde bir tavuk kalmayınca kadar kesilerek yakılırken, harmanlarımız, bağlarımız, bahçelerimiz yakılarak yıkılırken, bir yorganı kurtaramayan, hicret eden bizler yollarda, tarla arasında, camii köşelerinde inler iken İslamiyet'e indirilen bu müthiş darbe karşısında bigâne ve seyirci kalamayız. İka edilen bu fecayı ve mezalime hiçbir Türk'ün tahammül edemeyeceğine nazaran eli silah tutan yedi yaşından yetmiş yaşına kadar genç ve ihtiyar kadın ve çocuklarımız büyük bir azm-i iman ile silaha sarılmış, Yunanilerin kahr ü darpları ve millet ayakları ve süngüleri altında öldürülen din kardeşlerimizin tahlisi için teşekkül eden Kuva-yı Milliye adalet-i

50 İSH, K:20, G: 106; K:20, G: 106AA.

Gazi

Akademik
Bakış

113

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

ilahiye müsteniden ve siz kardeşlerimizin himmet ve muavenetlerine rabt ümit ederek memleketi müdafaa ve Yunanileri memleketimizden çıkarmağa suret-i kat'iyede azm edilmiştir. Teşkil edeceğiniz milli heyetler vasıtasıyla her türlü yardımlarınızı İslamiyet namına rica eyleriz.”⁵¹

Aynı tarihte Umum Kuvayı Milliye Kumandanı Hacı Şükrü Bey'in II. Ordu Müfettişliğine gönderdiği yazı da bölgedeki Yunan zulmünü açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Yazıda; “Yunanlılar zulüm ve ta'diyelerini teşeddüd eylediler. İzmir'den ve Yunan işgali dâhilinde bulunan mahallerden aldığımız mevsuk malumatta İslam kadınlarını başlarına alarak zevk ve sefahat ittihaz ettiklerinden, kumandanına şikâyet eden eşraf-ı belde “pek ala İslam kadınları Yunaniler için yaratılmıştır” mukabelesiyle koyulmuşlardır. Nefsen İzmir'de medeni denilen Avrupalıların mümessilleri muvacehesinde her gün memleketin müttetiklerini imha etmekte ve Yunan hapishanelerinde genç zabitlerimiz boğulmaktadır. Taht-ı tedavimizde gayet asil ve namuslu ailelere mensup genç kızlar vardır ki bu bedbahtlar yüzlerce sefil Yunanilerin teskin-i hevasatına alet-i ittihat edildikleri için maneviyat ve maddiyatı havi olmuştur” denilmekte, telgraflarla değil ciltlerle anlatılamayacak olan Yunan vahşet ve kötülüklerine karşı vatanın namuslu evlatlarının silaha sarıldığı, kazalar Hey'et-i Milliyesi tarafından telgraflarla alınan raporlarda, mükellefiyet-i nizamiye haricinde bulunan efrattan mücahidin ordusuna iltihak etmek isteyen gönüllülerin miktarının on bine ulaşmış olduğunun anlaşıldığı belirtilmekte ve “Vatanın hakiki menafi-i siyanetinden ziyade düşmanların karşı ve rezilane bir hatt-ı hareket takibini uhde-yi siyaset ittihaz eden bazı vatansız ve denirical ve eşhasın hiç ehemmiyeti olmayan gammazlıklarına rağmen bütün millet Kur'an-ı Azimüşşana el basarak mücahedeyi samimiyetle kabul ve ilan eylemiştir. Mümkün olduğu kadar süratle silah yetiştirilmesini hürriyet ve istiklal-i milli namına yalvarırız”⁵² ifadeleriyle milletin ülkeyi savunma hususundaki kararlılığı ve silaha olan ihtiyacı dile getirilmiştir.

Ordu Müfettişliklerinin Lağvedilmesi

Ordu Müfettişlerinin kendi mıntıklarında İtilaf Devletleri ve Yunan işgal olaylarına karşı mitingler tertip etmeleri, işgal kuvvetlerinin bunlara sert tavır takınmalarına sebep olmuş, bunun üzerine ordu müfettişlikleri kendilerini biraz geri plana çekerek halkın galeyana sebep olabilecek gelişmeleri Harbiye Nezareti'ne rapor etmeye başlamışlardı. İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanı Milne, müfettişlik teşkilatına ilk önce karşı çıkmış, Anadolu'nun on bölgeye ayrılıp tek bir general idaresine verilmesini istemiş, hatta ordu müfettişlerinin Anadolu içlerinde dolaşmalarını uygun bulmadığı gibi müfettişlik teşkilatının kaldırılmasını istemişti. İtilaf Devletlerinin Akdeniz Filosu Kumandanı Amiral Galthorpe ise bu teşkilatı son derece küçümsemiş ve etkili olamayacağını açıklamıştı.

51 İSH, K:20, G: 110.

52 İSH, K:20, G: 111.

Öte yandan II. ve III. Ordu müfettişlerinin düşman işgal hareketlerine karşı sert tavır takınmaları, mıntıklarında gönüllü asker toplamaya kalkışmaları ve jandarma sayısını arttırmak istemeleri, milli faaliyetleri yönlendirmek amacıyla kongre faaliyetleri ve mitingler düzenlemeleri İngilizlerin dikkatinden kaçmıyordu.

Ordu müfettişliklerinin faaliyetleri esnasında onlara büyük destek sağlayan Cevat ve Şevket Turgut Paşalar, İngiliz baskısı sonucu 26 Haziran'da istifaya mecbur edildiler ve böylece ordu müfettişleri, Hükümet nezdinde adeta korumasız bir halde kaldılar. İngiliz baskıları ve Damat Ferit Paşa Hükümetinin hataları müfettişlik teşkilatının kısa bir süre sonra lağvedilmesini gündeme getirdi. Hükümet de yaptıkları faaliyetlerden dolayı çeşitli problemler doğuran bu ordu müfettişliklerinin kaldırılmasının daha uygun olacağını kararlaştırılmış⁵³ ve 16 Ağustos 1919 tarihinde çıkarılan bir irade ile I. II. ve III. Ordu Müfettişlikleri lağvedilmiştir.⁵⁴ Müfettişliklerin kaldırılma gerekçesi "Birinci, ikinci, üçüncü ordular müfettişlikleri hal-i harp münasebetiyle teşkil edilmiş olup elyevm harbin zail olmuş bulunmasına nazaran vücutlarına ihtiyaç kalmamış olduğu gibi bunların idame-i mevcudiyetlerine bir istifade memul olmayıp bilakis masraf cihetiyle hazine-yi celileye yük olmakta bulduklarından"⁵⁵ şeklinde ifade edilmiştir.

Erkan-Harbiye Dairesi Reisi Hadi Paşa'nın bildirdiğine göre; bundan sonra kol ordularla elli yedinci fırka her hususta doğrudan doğruya nezaret-i celile ile muhabere edeceklerdi. Müfettişlik karargâhında bulunan ümera ve zabitanın sair mahallere tayin ve nakilleri hususu muamelat-ı zatiye dairesince takip edilecekti.⁵⁶

Sonuç

Mahmut Şevket Paşa'nın Hareket Ordusu ile İstanbul'a hâkim olmasından sonra, bir daha benzer hadiselerin cereyan etmemesi maksadıyla tedbir alma mecburiyetinde kalan Osmanlı yönetimi, idari ve askeri birimlerde müfettişlik teşkilatına geçiş kararını almıştır. Müfettişlik uygulamasından I. Dünya Savaşı esnasında vazgeçilmiş, ancak ordu-siyaset dengesinin sağlanması zorunluluğundan olsa gerek, yeni bir takım tedbirler alma ihtiyacı dikkatlerden kaçmamıştır. Enver Paşa, devlet bütünlüğünü korumak ve dış tehditlerin etkisini minimize etmek maksadıyla ülkede, yönetim bakımından, askeri ve mülki idari yapılanmaya gitmek istemiştir. Ne var ki, geçici bir çare olarak düşünülen bu uygulama, birçok nedenle birlikte savaştan mağlup çıkılması ve Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasına da bağlı olarak hedefine ulaşmamış görünmektedir.

53 Türkmen, a.g.e., s.153-155..

54 İSH, K:24, G: 110ah; K:24, G: 110ag; K:24, G: 110ae; K:24, G: 110ai; K:27, G: 138.

55 İSH, K:24, G: 110af.

56 İSH, K:24, G: 110ad; K:24, G: 110ac.

Gazi

Akademik
Bakış

115

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

Mondros Mütarekesi'nin en ağır hükümleri arasında yer alan, Türk ordusunun dağıtılması ve denetim altına alınması yönündeki esasın uygulanabilmesine yönelik kararların ivedilikle gerçekleştirilmek istenmesi, yeni birtakım uygulamaların gündeme gelmesine vesile olmuştur. Bunlardan bir tanesi de Ordu Müfettişliği teşkilatının yeniden ihdas edilmesiydi. Böylece; devlet, ordu ve toplum Mondros Mütarekesi üzerinden galipler tarafından denetlenebilir, gözlemlenebilir, yönlendirilebilir ve yönetilebilir hale gelebilirdi. Hedefleri bakımından farklı görüşlere yol açsa da bu karar, İstanbul'da toplanmış bulunan üst rütbeli komutanların yeniden aktif vazifeye atanmaları için bir fırsata da dönüşmüştür.

Milli Mücadele tarihi ile ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak Mustafa Kemal Paşa ve vazifeleri ile ilgili çalışmalar tercih edilmiş ve ön plana çıkmıştır. Büyük zaferin temin edilmesinde en önemli rolü oynayan kişi olması sebebiyle bunun böyle olması tabiidir.

Fakat şu bir gerçektir ki Mondros Mütarekesi sonrası memleketin durumunu değerlendirirken sadece Mustafa Kemal Paşa'nın görev ve yetkilerine bakarak değerlendirmeler yapmak, Mustafa Kemal'in yaptığı işin tarihi süreçteki yerinin ve öneminin daha iyi değerlendirilmesi bakımından eksik kalacaktır. Bu hususta Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Birinci ve İkinci Ordu Müfettişliklerinin de bulunduğunu ve onların da görev ve yetkilerinin Mustafa Kemal Paşa'nınki ile hemen hemen aynı olduğunu da bilmek gereklidir. Ayrıca bu müfettişlerin görev bölgeleri de oldukça önemli bölgelerdir. Bu bakımdan, aynı dönemde Mustafa Kemal Paşa ile benzer görevler yapmış kişilerin incelenmesi Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı işin önemini de daha belirgin hale getirecektir. Özellikle II. Ordu Müfettişliğinin görev bölgesi, yetkileri ve faaliyetleri incelemeye ve araştırmaya değer niteliktedir.

Merkezi Konya olan II. Ordu Müfettişliğine Mersinli Cemal Paşa atanmıştı. Müfettişliğin sorumluluk alanında İzmir, Konya, Ankara, Kastamonu vilayetleri ile Menteşe, Antalya, Silifke, Afyonkarahisar, Kütahya, Eskişehir, Kayseri mutasarrıflıkları bulunuyordu. Müfettişlik mıntıkası, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunanlıların çıkar bölgesi olması bakımından oldukça mühim bir bölgede bulunmaktaydı.

Mıntıkasında meydana gelen karışıklık faaliyetleri karşısında İstanbul ile devamlı irtibat halinde bulunan II. Ordu Müfettişliği, yapılan icraatları da rapor etmiş ve bölgesinde meydana gelen problemlerin çözümünde Hükümete dolayısıyla memlekete büyük faydalar sağlamış, buna karşın Hükümet tarafından her türlü konuda destek görmüştür. Mustafa Kemal Paşa da II. ordu Müfettişliği ile sürekli irtibat halinde olmuş ve memleketin istiklali hususunda karşılıklı yazışmalar gerçekleşmiştir.

Görüş

Akademik
Bakış

116

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

II. ordu Müfettişliği de diğer müfettişlikler gibi Milli Mücadele hareketinin Anadolu'da zemin bulmasında ve yayılmasında gayet mühim bir rol oynamış, halk arasında birlik ve beraberlik ruhunun sağlanmasında, düşmana karşı mücadele azminin güçlenmesinde önemli vazifeler ifa etmiştir.

Bu konuyla ilgili belirtilmesi gereken bir diğer husus da IX. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa ile II. Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşa karşılaştırıldığında görülebileceği gibi ikisinin arasındaki asıl fark, İtilaf Devletleri'nin baskısıyla da olsa, kendilerine dön çağrısı geldiği zaman gösterdikleri tutum ve davranışlardan anlaşılabilir. Uzun uzadıya ayrıntılarına girmeden söylenmesi gereken şudur ki Mersinli Cemal Paşa aldığı talimatın gereğini yerine getirirken, Mustafa Kemal Paşa yürüdüğü yoldan dönmek için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Nitekim dönmemiştir. Yolundan dönmediği için Türk İstiklal Harbi'ni başarıya ulaştırarak tarih yazmıştır. Tarihler ve tarihçiler de yolundan dönmeyenlerin tarihini yazmıştır.⁵⁷

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Gn. Kurmay ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu:14, Gömlek:74.

İSH, K:14, G: 102AB

İSH, K:14, G:102 ve 102A, 102AD,102AE.

İSH, K:14, G:102AF

İSH, K:14, G:144.

İSH, K:17, G: 87; K:17, G: 87AA; K:17, G: 87AC.

İSH, K:17, G: 89; K:17, G: 89AA; K:17, G: 89AB.

İSH, K:17, G: 92.

İSH, K:17, G: 98; K:17, G: 98AA; K:17, G: 98AB.

İSH, K:18, G: 63.

İSH, K:18, G: 74; K:18, G: 74AA;

İSH, K:18, G: 76.

İSH, K:20, G: 106; K:20, G: 106AA.

İSH, K:20, G: 110.

İSH, K:20, G: 111.

İSH, K:20, G: 57.

İSH, K:21, G:26.

İSH, K:22, G: 41.

İSH, K:22, G: 47; K:22, G: 47AA.

57 Keleşyılmaz, a.g.e.,s.22.

Gazi

Akademik
Bakış

117

Cilt 9 Sayı 18
Yaz 2016

İSH, K:22, G: 8.

İSH, K:22, G: 9; K:22, G: 9AA.

İSH, K:24, G: 110ad; K:24, G: 110ac.

İSH, K:24, G: 110ah; K:24, G: 110ag; K:24, G: 110ae; K:24, G: 110ai; K:27, G: 138, K:24, G: 110af.

İSH, K:24, G:114.

İSH, K:251, G:12.

İSH, K:251, G:21; K:251, G:21AA; K:251, G:21AB; K:251, G:21aba.

İSH, K:251, G:29.

İSH, K:251, G:29A.

İSH, K:251, G:31.

İSH, K:251, G:32.

İSH, K:251, G:34; K:251, G:34AA; K:251, G:34AB.

Diğer Kaynaklar

ALKAN Mustafa, "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umum Müfettişliği(1902-1908)", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, S.1, Mart 2015, Beşeri Bilimler Sayısı, s. 242-255.

BOSTANCI Mustafa, "Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Vilayet-ı Şarkiye Islahatında Rusya'nın Tutumu ve Ermenilerin Beklentileri", *Yeni Türkiye*, EYLÜL-Aralık 2014, S. 61, Ermeni Meselesi Özel Sayısı II, s. 1214-1227.

GÖK Dursun, "Mersinli Cemal Paşa", *Atatürk Araştırma Merkezin Dergisi*, C.XIII, S.34, Mart, 1996, s. 125-148.

GÖK Dursun, *Mersinli Cemal Paşa'nın Askeri Faaliyetleri*, Ankara Üniversitesi TİTE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara,1986

Gazisi

KARACA Erdem, "Ahmet Ağaoğlu'nun Kaleminden Şarki Anadolu Islahatı(1913-1914)", *Gazi Akademik Bakış*, C.3, S.6, Yaz 2010, s. 15-26.

KARACA Erdem, "Hüseyin Cahit Yalçın'ın Kaleminden Şarki Anadolu Islahatı (1913-1914)", *Gazi Akademik Bakış*, C.4, S.7, Kış 2010, s. 165-175.

KARACA Erdem, "Türk Basınında Alman Askeri Islahat Heyeti Meselesi (1913-1914)", *Akademik Bakış*, C.5, S.9, s.203-212, Kış 2011.

KELEŞYILMAZ Vahdet, "Belgelerle Mustafa Kemal Paşa'nın Ordu Müfettişliği", *Sakarya Zaferi ve Haymana III*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayın No: 51, Ankara, 2015, s. 13-23.

KEMAL ATATÜRK, *Nutuk 1919-1927*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004.

KOCA Salim-YALÇIN Semih; "Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine Tayininde Osmanlı Genelkurmayının Rolü", *Atatürk Araştırma Merkezinin Dergisi*, C.X, S. 29, Temmuz 1994, s. 401-416.

SEMERCİ Ahmet, "Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Kıtaat-ı Müfettişliğine Tayini", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C.97, S.191, s. 95-106.

TÜRKMEN Zekeriya, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, TTK, Ankara, 2001.

Gazi